

O'SMIRLIK DAVRI PSIXOLOGIYASI
Ismoilova Gulmira Erkin qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada o'smirlik davridagi o'quvchi yoshlarda kechadig psixologik xususiyatlar batafsil tadqiq etiladi hamda ular bilan qanday ishlash kerakligi, har bir muammoli bolaga qanday yondashish kerakligi haqida aytib o'tiladi. O'qituvchi va tarbiyachi uchun bolalarning o'smirlik davri psixologiyasini bilish psixologik nuqtai nazardan ham pedagogic nuqtai nazardan ham muhimdir. Bu davrni yana biz o'tish davri ham deb ataymiz.

KALIT SO'ZLAR: O'smirlik davri, inqiroz davri, reflektiv fikrlash, yosh xususiyatlari, o'smir shaxsi, "men" obrazi, jismoniy, fiziologik, psixologik, depressiv, kognitiv qiziqishlar, yetuklik, Elkonin, Vygotskiy, Dragunov.

Har bir yosh o'ziga xos tarzda yaxshi. Va shu bilan birga, har bir yoshning o'ziga xos xususiyatlari, o'ziga xos qiyinchiliklari bor. O'smirlik bundan mustasno emas. O'smirlik - bu shaxsning ontogenetik rivojlanishining alohida davri, uning o'ziga xosligi uning bolalik va yetuklik o'rtasidagi oraliq holatidadir. U ancha uzoq vaqt qamrab oladi. Uning boshlanishi 11-12 yoshga to'g'ri keladi va turli yo'llar bilan tugaydi: 15 yoshdan 17-18 yoshgacha. Vygotskiy L.S. o'smirlik davrini reaksiyalar yo'nalishi tuzilishini belgilovchi qiziqishlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqishni taklif qiladi. Masalan, o'smirlarning xulq-atvori xususiyatlarini (maktabdagi o'zlashtirishning pasayishi, ota-onalar bilan munosabatlarning yomonlashishi va boshqalar) bu yoshda barcha manfaatlar tizimini tubdan qayta qurish bilan izohlash mumkin. Elkonin D.B., faoliyatning etakchi shakllaridagi o'zgarishlar mezonlariga asoslanib, 11-17 yoshni o'smirlik davri deb ataydi. Ammo u buni ikki bosqichga ajratadi: o'rta maktab yoshi (11-15 yosh), muloqot etakchi faoliyat bo'lgan va yuqori maktab yoshi (15-17 yosh), o'quv va kasbiy faoliyat etakchi bo'ladi. Qayd etish joizki, L.S. Vygotskiy va D.B. Elkonin o'smirlikni odatda barqaror deb hisobladi, garchi aslida u juda tez davom etishi mumkin. O'smirlik davrini kichik maktab va yoshlikdan ajratib turadigan vaqt, L.S. Vygotskiy inqirozlarni mos ravishda 13 va 17 deb hisobladi. D.B. Elkonin va T.V. Dragunov 11-12 yoshni boshlang'ich maktabdan o'smirlik davriga o'tish davri deb hisoblaydi. O'smirlikni yoshlikdan ajratib turuvchi inqiroz, D.B. Elkonin 15 yillik inqirozni, yoshlarni kattalikdan ajratishni esa 17 yillik inqiroz deb hisoblaydi. O'smirlik chegaralari aniq belgilanmagan, har bir o'smirning o'ziga xos individualligi bor. "O'smirlik" tushunchasi bilan bir qatorda "o'tish davri" tushunchasi ham qo'llaniladi. Bu davrda o'smir o'z rivojlanishida katta yo'lni bosib o'tadi: o'zi va boshqalar bilan ichki ziddiyatlar, tashqi buzilishlar va ko'tarilishlar orqali u shaxsiyat tuyg'usiga ega bo'lishi mumkin. Bu yosh davrida bola ongli

xulq-atvor asoslarini qo'yadi, axloqiy g'oyalar va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda umumiy yo'nalish paydo bo'ladi.

O'smirning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish xususiyatlari ko'pincha maktabda o'qishda qiyinchiliklarga olib keladi: akademik muvaffaqiyatsizlik, noto'g'ri xatti-harakatlar. O'rganishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'rganish motivatsiyasiga, o'smir uchun o'rganishning shaxsiy ma'nosiga bog'liq. Har qanday o'rganishning asosiy sharti - bu bilim olish va o'zini va o'quvchini o'lchash istagi. Ammo haqiqiy maktab hayotida o'smirning o'rganishga ehtiyoji bo'lmagan va hatto o'rganishga faol qarshilik ko'rsatadigan vaziyat bilan shug'ullanish kerak. O'smirning kognitiv sohasi xususiyatlarini bilish juda muhimdir, chunki tarbiyani o'rgatishda bu xususiyatlarni hisobga olish kerak.

Ijtimoiy foydali faoliyat, tengdoshlar bilan yaqin va shaxsiy muloqot etakchi o'rinlarni egallay boshlaydi. O'smirlik davrida o'qitishning yangi motivlari paydo bo'ladi, ular ideal, kasbiy niyatlar bilan bog'liq. O'qitish ko'plab o'smirlar uchun shaxsiy ma'noga ega. Nazariy tafakkurning elementlari shakllana boshlaydi. Fikrlash umumiydan xususiya o'tadi. O'smir intellektual muammolarni hal qilishda gipoteza bilan ishlaydi. Bu voqelikni tahlil qilishda eng muhim egallashdir. Tasniflash, tahlil qilish, umumlashtirish kabi operatsiyalar ishlab chiqilmoqda. Reflektiv fikrlash rivojlanadi. O'smirning e'tibori va bahosi uning o'z intellektual operatsiyalari hisoblanadi. O'smir kattalar fikrlash mantiqiga ega bo'ladi. Xotira intellektuallashtirish yo'nalishida rivojlanadi. Bu ishlatiladigan ma'no emas, balki mexanik yodlash. O'smir o'qituvchilari, ota-onalari nutqining noto'g'ri yoki nostandart shakllarini va burilishlarini osongina oladi, kitoblarda, gazetalarda, radio va televidenie diktorlarining nutqlarida shubhasiz nutq qoidalarining buzilishini topadi. O'smir, kattalar xususiyatlariga ko'ra, muloqot uslubi va suhbatdoshning shaxsiyatiga qarab nutqini o'zgartira oladi. O'smirlar uchun ona tilida so'zlashuvchining obro'-e'tibori muhimdir. Til, uning ma'no va ma'nolarini shaxsan anglashi o'smirning o'z-o'zini anglashini

individuallashtiradi. Til orqali o'z-o'zini anglashni individuallashtirishda rivojlanishning eng yuqori ma'nosi yotadi. Idrok - bu xotira bilan chambarchas bog'liq bo'lgan juda muhim kognitiv jarayon : materialni idrok etish xususiyatlari uning saqlanish xususiyatlarini aniqlaydi.

O'smirlik davridagi diqqat ixtiyoriy bo'lib , o'smir tomonidan to'liq tashkil etilishi va nazorat qilinishi mumkin. Diqqatning individual tebranishlari individual psixologik xususiyatlar (qo'zg'aluvchanlik yoki charchoqning kuchayishi, somatik kasalliklardan keyin diqqatning pasayishi, miya shikastlanishi), shuningdek, o'quv faoliyatiga qiziqishning pasayishi bilan bog'liq. O'smirlik davrida xotiraning aqliy faoliyat bilan, intellektual jarayonlar bilan bog'liqligi mustaqil ma'no kasb etadi. O'smirning rivojlanishi bilan uning aqliy faoliyati mazmuni voqelik

hodisalari o'rtasidagi munosabatlarni yanada chuqurroq va har tomonlama aks ettiruvchi tafakkurga o'tish yo'nalishi bo'yicha o'zgaradi.

O'smirning aqliy rivojlanishining mazmuni uning o'zini o'zi anglashining rivojlanishidir. O'smir shaxsini tavsiflovchi eng muhim xususiyatlardan biri bu o'zo'zini hurmat qilishda barqarorlikning paydo bo'lishi va "men" obrazidir. O'smirning o'zini o'zi anglashining muhim mazmuni uning jismoniy "men" ning tasviri - uning tashqi ko'rinishi, o'zini "erkaklik" va "ayollik" me'yorlari nuqtai nazaridan taqqoslash va baholash g'oyasi. Jismoniy rivojlanish xususiyatlari o'smirlarda o'z-o'zini hurmat qilish va o'zini o'zi qadrlashning pasayishiga olib kelishi mumkin, boshqalar tomonidan yomon baholanish qo'rquviga olib keladi. Tashqi ko'rinishning kamchiliklari (haqiqiy yoki xayoliy) o'zini butunlay rad etish, doimiy pastlik hissigacha juda og'riqli bo'lishi mumkin. O'smir tengdoshlari bilan muloqot qilish uchun kuchli ehtiyojga ega. O'smirning xulq-atvorining etakchi motivi - tengdoshlari orasida o'z o'rnini topish istagi. Bunday imkoniyatning yo'qligi ko'pincha ijtimoiy moslashuv va huquqbuzarliklarga olib keladi. O'rtoqlarning baholari o'qituvchilar va kattalarning baholariga qaraganda ko'proq ahamiyatga ega bo'la boshlaydi. O'smir guruhning ta'siri, uning qadriyatlarini bilan maksimal darajada tasdiqlanadi; uning tengdoshlari orasida mashhurligi xavf ostida qolsa, u katta tashvishga ega.

O'zini yangi ijtimoiy mavqega ega bo'lishga intilayotgan o'smir talabalik ishlaridan tashqari, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan boshqa sohaga o'tishga harakat qiladi. O'smirlar ko'pincha tengdoshlarining fikriga tayanishni boshlaydilar. Agar kichik maktab o'quvchilari notanish kattalar bilan aloqa qilishda tashvishlanishni kuchaytirgan bo'lsa, o'spirinlarda otanonalar va tengdoshlar bilan munosabatlarda keskinlik va tashvish yuqori bo'ladi. O'z ideallari bo'yicha yashashga intilish, bu xulq-atvor shakllarining rivojlanishi o'smirlar va ularning otanonalari hayotiga qarashlarning to'qnashuviga olib kelishi va ziddiyatli vaziyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Tez biologik rivojlanish va mustaqillikka intilish munosabati bilan o'smirlar tengdoshlari bilan munosabatlarda ham qiyinchiliklarga duch kelishadi. O'smirlarning qaysarligi, negativizmi, noroziligi va tajovuzkorligi ko'pincha o'z-o'zidan shubhalanishga hissiy reaksiyalardir.

O'smirning rivojlanish holati (o'smirning biologik, aqliy, shaxsiyat xarakteristik xususiyatlari) inqirozlar, nizolar, ijtimoiy muhitga moslashishdagi qiyinchiliklarni o'z ichiga oladi. O'zining psixo-ijtimoiy rivojlanishining shakllanishining yangi bosqichini muvaffaqiyatli yengib o'ta olmagan, rivojlanishi va xatti-harakatlarida umume'tirof etilgan me'yordan chetga chiqqan o'smir "qiyin" maqomini oladi. Bu, birinchi navbatda, antisosial xulq-atvorga ega bo'lgan o'smirlarga tegishli. Bu erda xavf omillari: jismoniy zaiflik, xarakter

rivojlanishining xususiyatlari, muloqot qobiliyatlarining etishmasligi, hissiy etuklik, noqulay tashqi ijtimoiy muhit. O'smirlarda o'ziga xos xulq-atvor reaksiyalari rivojlanadi, ular o'ziga xos o'smir kompleksini tashkil qiladi: emansipatsiya reaksiyasi, bu o'smirning kattalar tarbiyasidan xalos bo'lishga harakat qiladigan xatti-harakatlar turidir. Yuqorida aytilganlardan kelib chiqadiki, o'smirlik - bu shaxsning faol shakllanishi, ijtimoiy tajribani shaxsning shaxsiy faolligi orqali uning shaxsiyatini o'zgartirish, uning "men" ni shakllantirish davri. Bu davrda o'smirning shaxsiyatining markaziy neoplazmasi kattalar tuyg'ularini shakllantirish, o'z-o'zini anglashni rivojlantirishdir. Shunday qilib, o'smirlik juda mas'uliyatli davrdir, chunki u ko'pincha insonning kelajakdagi hayotini belgilaydi. Mustaqillikni ta'minlash, shaxsni shakllantirish, kelajak uchun rejalar ishlab chiqish - bularning barchasi aynan shu yoshda shakllanadi.

Biz hammamiz yaxshi bilamizki, o'smirlik an'anaviy ravishda ta'lim nuqtai nazaridan eng qiyin hisoblanadi. Garchi kattalar bilan munosabatlardagi muammolar, o'qituvchilar bilan nizolar o'smirlar uchun odatiy hodisa bo'lsa-da, ammo namoyon bo'lishning kuchi, chastotasi va jiddiyligi ko'p jihatdan kattalarning pozitsiyasiga, ularga nisbatan hurmatli, ammo mos kelmaydigan taktikalarni amalga oshirish qobiliyatiga bog'liq. o'smirning xatti-harakati. Asosan o'smir talabalar bilan ishlaydigan o'qituvchilar uchun mo'ljallangan ushbu maqola bunga yordam berishi mumkin.

O'smirlik davrini (10-11 yoshdan 14-15 yoshgacha) bolalikdan kattalikka o'tish davri deb atash mumkin. O'smirlik an'anaviy ravishda ta'lim nuqtai nazaridan eng qiyin hisoblanadi. Ko'pincha o'smirlik davridagi qiyinchiliklar turli xil psixofiziologik va aqliy anormalliklarning sababi sifatida balog'atga etishish bilan bog'liq. Ushbu o'zgarishlar bilan bog'liq holda, o'smirlarda hissiy beqarorlik, qo'zg'aluvchanlikning kuchayishi, ziddiyat, tashvish, kayfiyatning o'zgarishi va depressiv daqiqalar paydo bo'lishi mumkin. Bunday tajribalarning natijasi o'z o'zini hurmat qilishning pasayishi hisoblanadi. Shuning uchun jismoniy, fiziologik, psixologik o'zgarishlar, jinsiy istakning paydo bo'lishi bu davrni nafaqat ota-onalar, o'qituvchilar, balki o'smirning o'zi uchun ham juda qiyin qiladi. O'smirlik davrida ruhiy kasallikning rivojlanishi bilan bog'liq patologik reaksiyalar sezilarli darajada kuchayishi mumkin. Mutaxassislarning fikricha, o'smirlik davrida shizofreniya paydo bo'lish xavfi butun umrga nisbatan 3-4 baravar yuqori. Boshqa tomondan, o'smirlik ko'plab ijobiy omillar bilan ham ajralib turadi: bolaning mustaqilligi kuchayadi, o'z huquqlarini boshqa odamlar tomonidan tan olinishiga intilishi, jamiyat a'zosi sifatida o'ziga ongli munosabati shakllanadi va faoliyat doirasi shakllanadi. faoliyati sezilarli darajada kengaymoqda. Shunday qilib, boshlang'ich maktab yoshidagi ta'lim faoliyatida shakllangan aks ettirish qobiliyatini o'quvchi birinchi navbatda, o'ziga "yo'naltiradi".

Voyaga etganlik hissi o'smirlik davrining boshlanishining psixologik belgisidir. O'smir o'zini kattalardek his qila boshlaydi va boshqalar uning mustaqilligi va ahamiyatini tan

olishlarini xohlaydi. Ammo talaba, qoida tariqasida, jiddiy faoliyatga bo'lgan ehtiyojni anglay olmaydi. Shuning uchun "tashqi etuklik" istagi paydo bo'ladi: chekish, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, kosmetika vositalaridan foydalanish, gender masalalariga haddan tashqari qiziqish, o'yin-kulgi va uchrashish usullarini nusxalash, kiyim va soch turmagida kattalarga taqlid qilish. Tashqi balog'at yoshiga qarama-qarshi bo'lgan ijtimoiy balog'at davri bo'lib, u ko'pincha to'liq bo'lmagan oilalarda sodir bo'ladi, bu erda bola sharoitlar tufayli haqiqatan ham kattalar o'rnini egallashga majbur bo'ladi, keyin esa o'smirlar foydali amaliy ko'nikmalarni egallashga intiladilar. Ammo, afsuski, bizning jamiyatimizda birinchi turdagi balog'atga etishish hali ham hukmronlik qilmoqda. Va kamdan-kam hollarda o'smirda barqaror kognitiv qiziqishlarning rivojlanishi, maktab o'quv dasturidan tashqariga chiqadigan ta'lim sifatida o'z-o'zini tarbiyalashning paydo bo'lishi bilan bog'liq intellektual balog'at davri mavjud. Ammo, shunga qaramay, o'smir maktab o'quvchisi bo'lib qolmoqda, ta'lim faoliyati o'z ahamiyatini saqlab qoladi, garchi shuni ta'kidlash kerakki, u psixologik jihatdan fonga tushadi. Bu yoshda tengdoshlar bilan muloqot katta ahamiyatga ega, shuning uchun intim-shaxsiy muloqot bu yoshdagi etakchi faoliyatga aylanadi. O'smirlik davridagi asosiy ehtiyoj - jamiyatda o'z o'rnini topish, ahamiyatli bo'lish - tengdoshlar jamoasida amalga oshiriladi. Agar o'smir sinfda muloqot tizimida uni qoniqtiradigan o'rinni egallamasa, u "maktabni ham psixologik, ham tom ma'noda tark etadi". Men o'z hayotimdan bir misol keltirmoqchiman. Amakivachchamning ota-onasi u o'smirlik chog'ida yangi kvartira olishdi va u boshqa maktabga borishni boshladi. Ammo shunday bo'ldiki, sinf uni qabul qilmadi va u shunchaki maktabga borishni to'xtatdi. U buni ota-onasidan ehtiyotkorlik bilan yashirdi, ya'ni ertalab u odatdagidek maktabga ketayotgan edi va kun bo'yi yurdi (garchi u eski maktabda "a'lo" o'qigan va namunali, itoatkor qiz edi). Bularning barchasi, albatta, tez orada oshkor bo'ldi. Ammo u ota-onasi oldiga qat'iy shart qo'ydi: yo eski maktabga qaytadi, yoki u maktabga borishni butunlay to'xtatadi. Ota-onalar qizini butunlay yo'qotmaslik uchun ikkinchi variantga rozi bo'lishga majbur bo'lishdi.

Aynan o'smirlik davrida do'stlar qidirish, qarama-qarshilik, nizolar va yarashuvlar, kompaniyalarni o'zgartirish ichki hayotning mustaqil sohasi sifatida ajralib turadi. Haqiqiy yaqin do'stga bo'lgan ishtiyoq o'smirlarda do'stlarning qizg'in o'zgarishi, bir zumda hayratga tushish qobiliyati va sobiq do'stlaridan hayot uchun tezda hafsalasi pir bo'lish qobiliyati bilan birga keladi. Ammo do'stlik bilan birga haqiqiy do'stlik paydo bo'ladi, birinchi sevgilar boshlanadi. O'smir xatti-harakatlarining tashqi ko'rinishlari ham juda ziddiyatli. Bir tomondan, har qanday holatda ham hamma bilan bir xil bo'lish istagi; boshqa tomondan, har qanday narxda ajralib turish, ustunlik qilish istagi. Bir tomondan, o'rtoqlarning hurmati va obro'sini qozonish istagi, boshqa tomondan, o'z kamchiliklarini ko'z-ko'z qilish. Ko'pincha, hatto akademik ko'rsatkichlarning yomonlashuvining markazida tengdoshlar bilan muloqotning buzilishi

yotadi. O'smirlar uchun bahoning asosiy qiymati shundaki, u sinfda yuqori o'rinni egallash imkoniyatini beradi. Agar boshqa sifatlarning namoyon bo'lishi tufayli bir xil pozitsiyani olish mumkin bo'lsa, belgining ahamiyati pasayadi. Sinfning jamoatchilik fikri prizmasi orqali yigitlar o'z o'qituvchilarini ham idrok etadilar. Shuning uchun o'smirlar ko'pincha o'qituvchilar bilan to'qnash kelishadi, intizomni buzadilar va sinfdoshlarining so'zsiz roziligini his qilib, yoqimsiz sub'ektiv tajribalarni boshdan kechirmaydilar. Shuni ta'kidlash kerakki, bu yoshda o'qituvchida aqliy fazilatlaridan ko'ra shaxsiy fazilatlar (mehr-oqibat, adolat, odob, tushunish, hamdardlik, hamdardlik kabi) qadrlanadi. Men o'z hayotimdan misol keltiraman. Maktabimizda matematika o'qituvchisi bor edi. Bizning butun 7-sinfimiz unga oshiq edi. Lekin bir kuni sinfimiz bilan kinoga bordik. Biz bekatda turdik va uzoq vaqt avtobus kutdik. "Matematik" chiqdi. Va keyin avtobus to'xtadi, uning kiraverishida olomon to'plangan edi. Bunday suratga guvoh bo'ldik. O'qituvchi barcha yo'lovchilarni, hatto bolali ayollarni ham itarib yubordi va o'zi eson-omon avtobusga o'tirdi. Bu voqeadan so'ng u biz o'rnatgan shohsupadan "yiqildi".

O'smirlarning ilgari sanab o'tilgan barcha xususiyatlariga qo'shimcha ravishda, o'smirlarga xos bo'lgan quyidagi xatti-harakatlar reaksiyalarini qayd etish mumkin:

1. Rad etish reaksiyasi odatiy xatti-harakatlar shakllarini rad etishda ifodalanadi: aloqalar, uy vazifalari, o'qish. Buning sababi ko'pincha odatiy turmush sharoitlarining keskin o'zgarishi: oiladan ajralish, maktabni o'zgartirish, otaonalarning ajralishi.
2. Norozilik reaksiyasi o'z xatti-harakatining talab qilinganiga qarama-qarshi bo'lishida namoyon bo'ladi: namoyishkorona jasoratda, ishdan bo'shashda, qochishda, o'g'irlikda va hatto bir qarashda norozilik sifatida amalga oshirilgan kulgili harakatlarda.
3. Taqlid reaksiyasi odatda taqlidda namoyon bo'ladi. O'smirlarda taqlid qilish ob'ekti ko'pincha u yoki bu tarzda o'z ideallarini hayratda qoldiradigan kattalar bo'ladi. O'smirlar xonasining devorlariga ko'pincha qo'shiqchilar, sportchilar, kino qahramonlarining fotosuratlarini osib qo'yilgani bejiz emas.
4. Kompensatsiya reaksiyasi bir sohadagi muvaffaqiyatsizliklarini boshqa sohadagi muvaffaqiyat bilan qoplash istagida ifodalanadi. Ko'pincha bezorilar qo'pol, bo'ysunuvchi g'alayonlar bilan sinfdoshlaridan obro' olishga harakat qiladigan o'smirlardir.
5. Giperkompensatsiya reaksiyasi o'smirning eng katta muvaffaqiyatsizlikni aniqlagan sohada muvaffaqiyatga erishish istagi bilan bog'liq. Shunday qilib, jismonan zaif o'smir sport yutuqlariga, uyatchan va zaif o'smir esa - ijtimoiy faoliyatga intiladi.
6. Emansipatsiya reaksiyasi o'smirning mustaqillikka, kattalar g'amxo'rligidan

xalos bo'lishga intilishida ifodalanadi. Noqulay sharoitlarda bu uydan, maktabdan qochish, ota-onalarga, o'qituvchilarga qarshi ta'sirchan portlashlar bo'lishi mumkin.

7. Guruhlash reaksiyasi ko'pincha o'spirin o'z atrofida gilar orasida tushunish bilan uchrashmasa o'zini namoyon qiladi. O'smir o'zini o'zi namoyon qila boshlaydi va o'zini o'smirlar kompaniyalarida, ma'lum bir xulq-atvor uslubiga ega bo'lgan norasmiy guruhlarda va ularning etakchisi bilan guruh ichidagi munosabatlar tizimida namoyon qila boshlaydi. Afsuski, o'z-o'zidan guruhli muloqot jarayonida o'smirlarda barqaror xarakter tajovuzkorlik, shafqatsizlik, tashvish va izolyatsiyani kuchaytiradi.

8. Maftunkor reaksiya. Sportga bo'lgan ishtiyoq, etakchilikka intilish, qimor o'ynash, yig'ish ishtiyoqi o'smir o'g'il bolalarga xosdir. E'tiborni jalb qilish istagi (havaskor tomoshalarda ishtirok etish, ekstravagant kiyimlarga ishtiyoq) bo'lgan darslar qizlar uchun ko'proq xosdir. Muayyan mavzuga chuqur qiziqishni aks ettiruvchi intellektual va estetik sevimli mashg'ulotlar ikkala jinsdagi o'smirlarda ham kuzatilishi mumkin.

9. Rivojlanayotgan jinsiy istak tufayli reaksiyalar (jinsiy muammolarga qiziqishning ortishi, erta jinsiy faoliyat).

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, ota-onalar bilan munosabatlardagi muammolar, o'qituvchilar bilan nizolar o'smir uchun odatiy hodisa bo'lsa-da, o'smirning kattalar bilan munosabatlari murakkab va noaniqdir. Voyaga etgan kishi o'smir uchun muhim va ahamiyatli bo'lib, u hali ham uning yordamiga, himoyasiga va qo'llab-quvvatlashiga muhtoj, o'z baholashida, ammo ta'lim amaliyotida nazoratning "bolalar shakllari" ning saqlanishiga, itoatkorlik talabiga qarshi norozilik bildiradi, vasiylikni bildirdi. Biroq, nizolarning namoyon bo'lishining kuchi, chastotasi va keskinligi ko'p jihatdan kattalarning pozitsiyasiga, oilaviy tarbiya uslubiga, o'smirning xatti-harakatlariga nisbatan hurmatli, ammo mos kelmaydigan taktikalarni amalga oshirish qobiliyatiga bog'liq. O'smir va kattalar o'rtasidagi muvaffaqiyatli munosabatlarning zarur va majburiy sharti - bu hamkorlik, o'zaro yordam va ishonch sohasini kengaytirish, eng muhimi - kattalar tashabbusi bilan. Bu, ayniqsa, inqiroz davrida, o'smirlar tajribasining butun tizimi, uning tuzilishi va mazmunida keskin o'zgarishlar sodir bo'lganda juda muhimdir. 13 yil - inqirozning burilish nuqtasi. Bu yosh kayfiyat, jismoniy holat va farovonlikning beqarorligi, motivlarning nomuvofiqligi, zaiflik, depressiv tajribalar bilan tavsiflanadi. O'smirlarda tez-tez uchraydigan "adekvatsizlik ta'siri" (ahamiyatsiz hodisaga katta kuchning hissiy reaksiyasi) o'smirning o'zini past baholashi va yuqori darajadagi intilishlari o'rtasidagi ziddiyat bilan bog'liq.

O'smirlik - bu bolaning eng jadal shaxsiy rivojlanish davri bo'lib, u birinchi navbatda o'z shaxsiyatiga bo'lgan qiziqishda namoyon bo'ladi. O'smir eng avvalo o'zi bilan, unda sodir

bo'ladigan psixofiziologik o'zgarishlar bilan qiziqqanligi sababli, u o'zini intensiv ravishda tahlil qiladi va baholaydi. "Xayoliy tomoshabinlar" fenomeni ba'zi tomoshabinlar uni doimo o'rab olishlariga ishonishdan iborat va u go'yo doimo sahnada. Shu bilan birga, u boshqa odamlar ham xuddi shu narsa bilan ovora, ya'ni ular doimo uning xatti-harakati, tashqi ko'rinishi, fikrlash va his-tuyg'ularini baholaydilar, degan xayolga ega. "Shaxsiy mif" – insonning o'z kechinmalariga e'tibor qaratishga asoslangan iztirob, muhabbat, nafrat, uyat tuyg'ularining o'ziga xosligigiga ishonch.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Vygotskiy L. S. O'smirning pedologiyasi.op.6 jildda T. Bolalar psixologiyasi / D. B. Elkonin tahriri ostida.M.: Pedagogika 1984. 132-yillar.
2. Semenyuk L.M.Rivojlanish psixologiyasi bo'yicha o'quvchi: talabalar uchun darslik / Ed.DI.Feldshtein: 2-nashr, to'ldirilgan.- Moskva: Amaliy psixologiya instituti, 1996. 219p.
3. Petrovskiy A. V., Yaroshevskiy M. G. "Psixologiya", Moskva, 2000 yil.
4. Elkonin D.B.Bolalik davrida aqliy rivojlanishni davriylashtirish muammosi haqida // Psixologiya savollari, 1971 yil.
5. Bojovich L.I.Shaxsni shakllantirish muammolari / L.I.Bozovich.- M., 1995 yil
6. Vygotskiy L.S.Sobr.s.: 6 jildda.- M., 1984 yil.– T. 4
7. Obuxova L.F.Rivojlanish psixologiyasi: universitetlar uchun darslik.M.: Oliy ma'lumot; MGPPU, 2009 - 460 b.
8. Xujamshukurov Tolibnazar, Ismoilova Gulmira "O'smirlik davrining psixologik xususiyatlari"-Monografiya. Toshkent-2023.
9. Erikson E. Bolalik va jamiyat / E. Erikson. - M., 1996 yil